SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA EĞİTİMİ AÇISINDAN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sibel OĞUZ HACAT¹

Fatıma Betül DEMİR²

Özet

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler dersi öğretim programında (2018) yer alan özel amaç, beceri, değer ve kazanımları Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi açısından değerlendirmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile tasarlanmıştır. Veriler, betimsel analizden faydalanılarak çözümlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda, sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan özel amaç, değer, beceri ve kazanım boyutunda sürdürülebilir kalkınma eğitimi yönelik ifadeler ulaşılmıştır. Programda belirlenen 18 özel amacın 3'ü; 27 becerinin 17'si; 18 değerın 11'i; 131 kazanımın 19'unun doğrudan sürdürülebilir kalkınma konusu ile ilgili olduğu görülmektedir. Özel amaçlarda, doğal kaynakların korunması ve yönetimi, küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi stratejileri bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından temel beceriler arasında araştırma, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, mekân algılama, empati, gözlem, hukuk okuryazarlığı, karar verme, öz denetim, iş birliği, çevre okuryazarlığı, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından temel değerler, adalet, eşitlik, dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, barış, yardımseverlik bulunmaktadır. Programda Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kapsamında başlıca iklim değişikliği ve temiz enerji, sürdürülebilir tüketim ve üretim ile sosyal bütünleşme, nüfus ve göç konularına yönelik kazanımların yer aldığı görülmektedir. Programda yer alan kazanımlar en çok "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanında yer almaktadır. Kazanımların çoğu bilgiyi sorgulama, bilgiyi sunma ve davranış kazandırma; bir kısmı ise bilgi oluşturmaya yöneliktir. Araştırma sonuçlarından hareketle öğretim programında sınıf seviyesi ve öğrenme alanları açısından sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile orantılı bir şekilde daha fazla yer verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma eğitimi, sosyal bilgiler dersi, sosyal bilgiler dersi öğretim programı.

EVALUATION OF THE SOCIAL STUDIES COURSE CURRICULUM IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT EDUCATION

Abstract

The aim of this study is to evaluate the specific objectives, skills, values and gains in the social studies curriculum (2018) in terms of European Union Sustainable Development Strategy. The study was designed with document analysis, one of the qualitative research methods. Data were analyzed by using descriptive analysis. As a result of the data analysis, expressions about

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD,
e-posta: soguz@kastamonu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: betul_bd_@hotmail.com

sustainable development education in the dimension of special purpose, value, skill and acquisition in social studies course curriculum were reached. 3 of the 18 specific objectives identified in the program; 17 of the 27 skills; 11 in of 18; 19 of the 131 gains are directly related to sustainable development. For specific purposes, conservation and management of natural resources, global hunger and sustainable development problems are sustainable development education strategies. Basic skills in terms of sustainable development education, research, critical thinking, financial literacy, political literacy, perception of space, empathy, observation, legal literacy, decision making, self-control, cooperation, environmental literacy, problem solving, social participation, innovative thinking, time and chronology detection. Basic values in terms of sustainable development education, justice, equality, solidarity, sensitivity, respect, love, responsibility, savings, patriotism, peace, helpfulness are. In the program, it is seen that the European Union Sustainable Development Strategy includes major gains in climate change and clean energy, sustainable consumption and production and social integration, population and migration. Most of the achievements of the program are in the field of “People, Places and Environments”. Most of the gains are questioning, presenting and conducting information; some of them are aimed at creating information. Based on the results of the research, sustainable development strategies in terms of classroom level and learning areas can be given more proportionately in the curriculum.

Key Word: Sustainable development education, social studies course, social studies course curriculum.

Giriş

Sosyal bilgiler, insanların birbirleriyle ve çevresiyle olan yaşantılarını farklı perspektiflerde inceleyen bir derstir. Bireyi hayata ve üst öğrenime hazırlama, sosyalleştirme ve bireye kimlik kazanmayı amaçlayan sosyal bilgiler dersinde (Koçoğlu, 2014) ayrıca, bireylerin yaşadığı çevreye ve olaylara duyarlılık göstermesi, insan ve çevre arasındaki etkileşimin farkında olması, karşılaştığı sorunlara çözüm üretmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler sayesinde önce yerel daha sonra küresel düşünen, sürdürülebilir çevre anlayışına sahip ve sürdürülebilir kalkınmada etkin bireyler yetiştirilebilir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi uluslararası örgütlerin en önemli konuları başında gelmektedir (Kaya ve Tomal, 2011).

'Sürdürülebilirlik' terimi ilk olarak 1713'te Hans Carl von Carlowitz tarafından kullanılmıştır. Carlowitz “hangi yaşlı ağaçların kesilmesi ve onların yerine yeterli genç ağaçların bulundurulması arasında bir denge sağlamayı kastedecek” şekilde sürdürülebilir kavramını kullanmıştır (Pisani, 2006). Sürdürülebilirlik düşüncesi, 1960' larda kaynak yönetiminden kaynaklanan çevresel bozulma konusundaki endişelere cevap olarak ortaya çıkmıştır. Çevre konusu giderek daha önemli hale geldikçe, sürdürülebilirlik ortak bir politik amaç olarak benimsenmiştir (McKenzie, 2004).

Sürdürülebilir kalkınma ise, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânını engellemeden, mevcut neslin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği anlamına gelmektedir (Brundtland, 1987). Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal, mekânsal, kültürel ve çevresel

boyutları içermektedir. Bu boyutlar karşılıklı olarak birbirinden etkilenmektedir (Kaypak, 2011).

2002 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2005-2014 yılları arasında uygulanan “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim” programını kabul etmiştir (UNESCO, 2005). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile bireyler, zorlukları çözen, kültürel çeşitliliğe saygı duyan insanlar olmaya ve daha sürdürülebilir bir dünya oluşturmaya katkıda bulunmaya teşvik edilmektedir (UNESCO, 2017). Ayrıca yerel ve küresel durumlarda bireylerin ve toplumların alacakları kararlarda bilgi, değer ve becerilerinin geliştirilmesine imkân sunar (Summer, Childs ve Corney, 2005). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi disiplinler arası olma, değerlere odaklanma, eleştirel düşünme, problem çözme, çeşitli öğretim yöntemleri kullanma, etkili karar verme ve yerelliği ön plana çıkarma gibi temel özelliklere sahiptir (UNESCO, 2005). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi bireylerin iletişim, planlama, dayanışma, motive etme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektedir (Haan ve Harenberg, 1999).

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Göteborg raporunda (2001), sürdürülebilir kalkınmaya sosyal ve ekonomik boyutu yanında çevre boyutu da eklenmiştir. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi olarak kabul edilen bu raporda çevre ile ilgili “İklim değişikliği, halk sağlığı, sürdürülebilir ulaşım ve doğal kaynakların yönetimi” olmak üzere dört öncelik yer almıştır. UNESCO programında ve Göteborg raporunda sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebilir çevre olmadan sağlanamayacağı vurgulanmaktadır (Tanrıverdi, 2009).

Avrupa Konseyi, 2006 yılında Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini gözden geçirerek, 2001 yılında alınan kararları da kapsayan genişletilmiş bir rapor yayımlamıştır. Raporda hem mevcut hem de gelecek nesiller için yaşam kalitesinin sürekli iyileştirilmesine olanak sağlayan eylemleri tanımlamak ve geliştirmek amaçlanmaktadır. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde 7 temel sorun ve bu sorunlara yönelik hedefler, amaçlar ve eylemler yer almaktadır (Council of the European Union, 2006). Aşağıda stratejilerin genel amaçları kısaca açıklanmaktadır:

1.İklim değişikliği ve temiz enerji: İklim değişikliğinin ve maliyetlerinin topluma, çevreye olumsuz etkilerini sınırlandırmak.

2.Sürdürülebilir ulaşım: Bireylerin, ekonomik, sosyal ve çevresel yönden ulaşım araç ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak. Bunların ekonomi, toplum ve çevre üzerinde istenmeyen etkilerini en aza indirmek.

3.Sürdürülebilir tüketim ve üretim: Ekosistemlerin taşıma kapasitesi içinde sosyal ve ekonomik gelişimi ele almak. Ekonomik büyümeyi çevresel bozulmadan ayırarak sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerini teşvik etmek.

4.Doğal kaynakların korunması ve yönetimi: Ekosistem hizmetlerinin değerini kabul ederek yönetimi iyileştirmek. Doğal kaynakların aşırı kullanımından kaçınmak. Yenilenebilir doğal kaynakları, kapasitelerini aşmayan oranda kullanmak.

5.Halk sağlığı: Eşit koşullarda iyi halk sağlığını teşvik etmek ve sağlık tehditlerine karşı korumayı geliştirmek.

6. *Sosyal bütünleşme, nüfus (demografi) ve göç*: Nesiller arasında ve nesiller içinde dayanışmayı dikkate alarak toplumsal olarak kapsayıcı bir toplum oluşturmak. Bireysel refahın sürmesi için vatandaşların yaşam kalitesini güvence altına alarak arttırmak.

7. *Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları*: Dünya çapında sürdürülebilir kalkınmayı aktif olarak teşvik etmek.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi geniş olarak ele alındığında, karar vermede ekonomik ve ekolojik düşünceleri organize ettiği; insanın insanla ve insanın doğa ile arasındaki uyumu yükseltmeyi amaçladığı görülmektedir (Bilgili, 2017).

Sürdürülebilir kalkınma felsefesinin öğretim programlarına yansıtılması, insanlığın ortak geleceğine ilişkin kaygıların paylaşarak, çözüm yollarının üretilmesinde ve uygulanmasında bireylerde ortak bilinç oluşturabilir (Yapıcı, 2003). Sürdürülebilir kalkınma felsefesinin öğretilmesine eğitim kademesinin her seviyesinde ve farklı bilim dallarında büyük önem verilmektedir (Ateş, 2019). Bireylerde farkındalık oluşturacak ve duyarlılık sağlayacak bu öğretim programlarından biri de sosyal bilgiler dersi öğretim programıdır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programının, kaynakların sınırlılığının farkında, doğal çevreye duyarlı yaklaşan, doğal kaynakları korumaya çalışan, sürdürülebilir anlayışa sahip üretken ve aktif vatandaşlar yetiştirme vizyonu olduğu bilinmektedir. Sürdürülebilir kalkınma eğitimi, birden fazla öğrenme alanının bütünleşmesini ve bireylerin disiplinler arası çalışmasını sağlamaktadır (Sağdıç ve Şahin, 2015). Sosyal bilgiler dersi birçok sosyal bilimi aynı çatıda birleştirebilmesi, konulara küresel açıdan bakabilmesi, öğrencilere bilgi, beceri ve değer kazandırabilmesi adına sürdürülebilir kalkınma eğitimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde ilgili konu hakkında yapılan araştırmalar kapsamında sürdürülebilir kalkınma eğitimini farklı derslerin öğretim programlarında inceleyen araştırmalar yer alırken (Tanrıverdi, 2009; Demirbaş, 2011; Ateş, 2019) sosyal bilgiler eğitiminde sürdürülebilir kalkınma eğitimine yönelik yürütülen araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Kaya ve Tomal, 2011). Kaya ve Tomal (2011) araştırmalarında 6. ve 7. sınıflar için hazırlanan 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nı sürdürülebilir kalkınma eğitimi çerçevesinde incelemektedir. Araştırma sonucunda programda yer alan genel amaçlardan 5'inin doğrudan, becerilerin, değerlerin ve kavramların tamamının, kazanımlardan 18'inin sürdürülebilir kalkınma eğitimine yönelik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kazanımlar "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

2018 yılında sosyal bilgiler dersi öğretim programı revize edilmiştir. Yapılan araştırmalardan hareketle bu araştırma, yeni programda sürdürülebilir kalkınma stratejisine yer verilme durumuna dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde ele alınan ekonomik, sosyal ve çevre boyutları, sosyal bilgiler dersi kapsamında bireylerin topluma katkı sağlaması, çevre duyarlılığı ile sürdürülebilir bir anlayışa sahip olması bağlamında ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın (5, 6, 7. ve 8.sınıf) özel amaçları, beceri, değer ve kazanımları sürdürülebilir kalkınma strateji çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, etkin bireylerin yetişmesi için öğretmenlere hizmet etme görevindedir. Bu program ve öğretmenler eşliğinde etkin bireyler olarak yetişecek nesillerin, sürdürülebilir kalkınma stratejilerini benimsemiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal bilgiler eğitiminde sürdürülebilir kalkınma stratejisine dikkat çeken bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından sosyal bilgiler dersi öğretim programının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki araştırma soruları incelenmiştir.

1. 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının özel amaçlarında sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin boyutları nasıl yer bulmaktadır?
2. 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının temel becerilerinde sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin boyutları nasıl yer bulmaktadır?
3. 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının temel değerlerinde sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin boyutları nasıl yer bulmaktadır?
4. 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının kazanımlarında sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin boyutları nasıl yer bulmaktadır?

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemine sahiptir. Nitel araştırma algıların, durumların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konması amaçlanan, nitel bir sürecin izlendiği yöntem olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeline göre gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırmada amaçlanan olguları içeren mevcut yazılı materyalleri analiz etme; zaman ve ekonomik açıdan katkıda bulunma, nitel araştırmalarda kullanılan önemli bir bilgi kaynakları olma özelliği taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda çalışmanın veri kaynağını Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) ile Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (Council of the European Union, 2006) oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında incelenen 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi veri kaynakları, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Veri kaynakları incelenerek, sınıflandırılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, belirlenen temalar çerçevesinde sistematik ve net bir şekilde açıklanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2016) amacıyla betimsel analiz kullanılmıştır. Verilerin analizinde Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini oluşturan “İklim değişikliği ve temiz enerji, Sürdürülebilir ulaşım, Sürdürülebilir tüketim ve üretim, Doğal kaynakların korunması ve yönetimi, Halk sağlığı, Sosyal bütünleşme, nüfus (demografi) ve göç, Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları” stratejileri kullanılmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde programda yer alan ve sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilişkilendirilen özel amaçlar, kazanımlar, beceriler ve değerler belirlenmiştir. Kodlama sürecinde stratejilerin amaçları, hedefleri ve içerikleri göz önünde bulundurularak program incelenmiştir. Bu süreçte sürdürülebilir kalkınma stratejileri vurgulanmaya çalışılarak, tablolarda sunulmuştur.

Bu kapsamda Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan özel amaçlar, beceriler, değerler ve kazanımlar sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile ilişkilendirilip ilgili tablolarda yer verilerek güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada elde edilen veriler bir başka araştırmacı tarafından incelemesi yapılarak, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan özel amaçlar ve temel öğeler sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenerek alt başlık ve tablolarda bulgulara yer verilmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilişkili özel amaçlar

Sosyal bilgiler dersi öğretim programının özel amaçları kapsamında sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile ilgili maddeler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Özel Amaçları*

Sürdürülebilir kalkınma eğitimi stratejileri	Özel amaçlar
Doğal kaynakların korunması ve yönetimi,	6. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları.
Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları	14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri.
Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları	17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında toplam 18 özel amaç yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde bu özel amaçlardan 3 maddenin doğrudan sürdürülebilir kalkınma eğitimi stratejileriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Programda yer alan “5. Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri” ile “8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları” maddeleri ise dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma eğitimiyle ilişkili olduğu söylenebilir. İlişkilendirilen özel amaçların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutta olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilişkili temel beceriler

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile ilgili olan beceriler Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri ile İlişkili Temel Beceriler*

Tablo 2. *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Temel Becerileri*

Sürdürülebilir kalkınma stratejileri	Temel beceriler
İklim değişikliği ve temiz enerji	Araştırma, eleştirel düşünme, gözlem, karar verme, öz denetim, iş birliği, çevre okuryazarlığı, problem çözme, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama
Sürdürülebilir ulaşım	Araştırma, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, mekânı algılama, karar verme, öz denetim, çevre okuryazarlığı, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama
Sürdürülebilir tüketim ve üretim	Araştırma, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, hukuk okuryazarlığı, karar verme, öz denetim, iş birliği, sosyal katılım,
Doğal kaynakların korunması ve yönetimi	Araştırma, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, hukuk okuryazarlığı, karar verme, öz denetim, iş birliği, çevre okuryazarlığı, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme
Halk sağlığı	Araştırma, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, hukuk okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme
Sosyal bütünleşme, nüfus (demografi) ve göç	Araştırma, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, mekânı algılama, karar verme, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama
Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları	Araştırma, finansal okuryazarlık, mekânı algılama, empati, gözlem, hukuk okuryazarlığı, karar verme, öz denetim, iş birliği, çevre okuryazarlığı, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında toplam 27 temel beceri yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde, sürdürülebilir kalkınma stratejileri açısından araştırma, eleştirel düşünme, finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık, mekânı algılama, empati, gözlem, hukuk okuryazarlığı, karar verme, öz denetim, iş birliği, çevre okuryazarlığı, problem çözme, sosyal katılım, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama becerileri olmak üzere toplam 17 temel beceri tespit edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin amaçları ve içeriği kapsamında programda yer alan temel becerilerin büyük bir kısmı ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilişkili değerler

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile ilgili olan değerler Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Temel Becerileri*

Sürdürülebilir kalkınma stratejileri	Temel değerler
İklim değişikliği ve temiz enerji	Dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik
Sürdürülebilir ulaşım	Dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik
Sürdürülebilir tüketim ve üretim	Duyarlılık, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik
Doğal kaynakların korunması ve yönetimi	Duyarlılık, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik
Halk sağlığı	Adalet, eşitlik, dayanışma, duyarlılık, sorumluluk, tasarruf, yardımseverlik
Sosyal bütünleşme, nüfus (demografi) ve göç	Adalet, barış, eşitlik, dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, vatanseverlik
Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları	Adalet, barış, eşitlik, dayanışma, duyarlılık, saygı, sorumluluk, yardımseverlik

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında toplam 18 değer yer almaktadır. Tablo 3 incelendiğinde sürdürülebilir kalkınma stratejileri açısından, adalet, eşitlik, dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, barış, yardımseverlik olmak üzere toplam 11 temel beceri tespit edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin amaçları ve içeriği kapsamında programda yer alan temel değerlerin büyük bir kısmı ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilişkili kazanımlar

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ilgili olan kazanımlar Tablo 4-10 arasında verilmektedir.

Tablo 4. *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejilerini İçeren Kazanımların Sınıflara Göre Karşılaştırmalı Analizi*

Sınıf	Sürdürülebilir kalkınma stratejilerini içeren kazanımlar		Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımlar	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
4.sınıf	5	15,15	33	100
5.sınıf	6	18,18	33	100
6.sınıf	2	5,88	34	100
7.sınıf	6	19,35	31	100
Toplam	19	14,50	131	100

Tablo 4 incelendiğinde 4. sınıfta 33 kazanımın %15,15'i, 5. sınıfta 33 kazanımın %18,18'i, 6. sınıfta 34 kazanımın %5,88'i, 7. sınıfta 31 kazanımın %19,35'inin sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile ilgili olduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında toplam 131 kazanım vardır. Bu kazanımların %14,50'sinin sürdürülebilir kalkınma stratejisi kapsamında yer aldığı söylenebilir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin kazanımların dağılımının sınıf seviyesine göre farklı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. *“İklim Değişikliği Ve Temiz Enerji” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı*

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
5	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.5.3.2.Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar.
5	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.5.3.4.Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
6	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.6.3.4.Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.

Tablo 5 incelediğinde “İklim değişikliği ve temiz enerji” boyutu açısından “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı kapsamında bilgi sunma (açıklama), bilgiyi sorgulamaya (çıkarımlarda bulunma, sorgulama) yönelik yer aldığı görülmektedir.

5. sınıfta yer alan kazanımlarda iklimin önemi ve iklimin insan davranışlarını ne şekilde etkilediği, yakın çevredeki afet ve çevre sorunları ele alınmaktadır. 6. sınıfta yer alan kazanımlarda iklim özelliklerinin farklı yerlerde yaşayan insan yaşantılarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Kaynakların ülke ekonomisindeki yeri ve önemi üzerinde durularak, ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların önemi vurgulanmaktadır.

Tablo 6. “Sürdürülebilir Tüketim Ve Üretim” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
4	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.4.5.1. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.
4	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.4.5.3. Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.
5	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.
5	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.
7	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.

Tablo 6 incelediğinde “Sürdürülebilir tüketim ve üretim” boyutu açısından “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı kapsamında çoğunlukla bilgiyi sunma (açıklama), bilgi oluşturma (geliştirme) ve davranışa yönelik (seçim yapma, kullanma, sergileme) yer aldığı görülmektedir.

4. sınıfta yer alan kazanımlarda bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda bilinçli seçimler yapması ve bilinçli tüketici davranışlarına sahip olarak sürdürebilir tüketim davranışları ele alınmaktadır. 5. sınıfta yer alan kazanımlarda ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin analiz edilmesi ile buna bağlı yeni fikirler geliştirilerek sürdürülebilir kalkınma vurgulanmaktadır. 7. sınıfta yer alan kazanımda ise üretimde toprağın önemi vurgulanmaktadır.

Tablo 7. “Halk Sağlığı” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
4	Bilim, Teknoloji ve Toplum	SB.4.4.5. Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.
6	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.

Tablo 7 incelediğinde “Halk sağlığı” sürdürülebilir kalkınma stratejisi “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanı kapsamında davranışa (kullanma) ve bilgiyi sorgulamaya (analiz etme) yönelik yer aldığı görülmektedir. 4. sınıfta yer alan kazanım ile teknolojik ürünlerin kullanım kılavuzlarına yer verilerek, dikkatli kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. 6. sınıfta yer alan kazanım ile kaynaklar tüketilirken canlı yaşamının da dikkate alınması gerektiği canlıların sürdürülebilirliği açısından vurgulanmaktadır.

Tablo 8. “Doğal Kaynakların Korunması Ve Yönetimi” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
4	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.
7	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.

Tablo 8 incelendiğinde “Doğal kaynakların korunması ve yönetimi” boyutu “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı kapsamında davranışa (kullanma, ve bilgiyi sunmaya ilişkin (açıklama) kazanımların yer aldığı görülmektedir. 4. sınıfta yer alan kazanımda kaynakları bilinçli bir şekilde kullanarak tasarrufta bulunulması gerektiği vurgulanır. 7. sınıfta yer alan kazanımda doğal kaynakların korunması kapsamında toprağın önemine değinilerek ele alınması gerektiği ileri sürülebilir.

Tablo 9. “Sosyal Bütünleşme, Nüfus (Demografi) Ve Göç” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
4	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.
5	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.5.3.3. Yaşadığı yer ve çevresindeki doğal özellikler ile beşerî özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkilerine örnekler verir.
7	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.
7	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.7.3.2. Türkiye’de nüfusun dağılışını etkileyen faktörlerden hareketle Türkiye’nin demografik özelliklerini yorumlar.
7	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.

Tablo 9 incelediğinde “Sosyal bütünleşme, nüfus (demografi) ve göç” boyutu “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı kapsamında bilgiyi sunmaya (örnek verme, yorumlama) ve bilgiyi sorgulamaya (çıkarımda bulunma, tartışma) yönelik yer aldığı görülmektedir. 4. sınıfta yer alan kazanımda yaşadığı yerin nüfus özellikleri hakkında bilgi sahip olması belirtilmektedir. 5. sınıfta yer alan kazanımda nüfus ve yerleşmenin dağılışına etki eden faktörler belirtilmektedir. 7. sınıfta yer alan kazanımlarda yerleşmeyi etkileyen unsurlar, nüfusun dağılışı ve göç olgusu ele alınmaktadır.

Tablo 10. “Küresel Açlık Ve Sürdürülebilir Kalkınma Sorunları” Boyutu Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Dağılımı

Sınıf	Öğrenme alanı	Kazanımlar
5	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afet ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.

-
- 7 Küresel Bağlantılar SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
-

Tablo 10 incelediğinde “Küresel açlık ve sürdürülebilir kalkınma sorunları” boyutu “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı kapsamında bilgiyi sorgulamaya (sorgulama), bilgi oluşturmaya (öneri geliştirme) yönelik yer aldığı görülmektedir. 5.sınıfta yer alan kazanımda doğal afet ve çevre sorunlarının nedenleri ele alınmaktadır. 7. sınıfta yer alan kazanımda küresel iklim değişimi, doğal afetler, açlık, terör ve göç konuları gibi sürdürülebilir kalkınma sorunları ele alınarak çözüm önerileri sunulmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile çevre duyarlılığına ve sürdürülebilir çevre anlayışına sahip, doğal kaynakları koruyan, sorunlara ilişkin çözüm üreten, güncel konulara duyarlılık gösteren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Programın özel amaçlarına bakıldığında “çevre ve sürdürülebilir” kavramları yer almaktadır. Programda belirlenen 18 özel amaç içerisinde 3 amacın doğrudan sürdürülebilir kalkınma konusu ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu özel amaçlar bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutta olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir kavramı programın özel amaçları arasında yer alması bu konuya önem verildiğini göstermektedir. Aynı şekilde fen bilimleri dersi öğretim programında (2018) önceki yılların programlarına göre bu konuya daha geniş yer verildiği görülmüştür (Ateş, 2019).

Programda doğrudan veya dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile ilişkili 17 beceriye yer verilmektedir. Programda yer alan bu beceriler ile sürdürülebilir kalkınma eğitimi ilişkin farkındalık oluşturmak ve bilinçli karar verebilen bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Programda ilişkilendirilen eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme becerileri UNESCO (2005) sürdürülebilir kalkınma eğitimi çerçevesinde vurgulandığı görülmektedir. Programda yer alan becerilerin sürdürülebilir kalkınma stratejisi açısından yeterli şekilde yer aldığı söylenebilir.

Programda sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile ilişkili 11 değer yer almaktadır. Konu ile ilişkili doğal kaynakların kullanımı, korunması, sorunlara duyarlılık sağlanması ele alınmaktadır. Bahsi geçen bu konuların sonraki kuşaklara aktarılması için bireylerin öncelikle sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile ilişkili değerlere sahip olması gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma stratejileri açısından incelendiğinde programda yer alan değerlerin yeterli şekilde yer aldığı görülmektedir.

Programda her sınıf seviyesinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin kazanımlar yer almaktadır. Çevre kavramı genel olarak kazanımlarda bireyin yakın çevresi/yaşadığı çevresi, doğal çevre olarak belirtilmekte iken sürdürülebilir veya sürdürülebilir çevre kavramı kazanım cümlelerinde yer verilmemiştir. McKeown (2002) sürdürülebilir bir gelecek için eğitim programlarında sürdürülebilirlik kavramının yer verilmesine yönelik yenilikler yapılmasını vurgulamaktadır. Program kapsamında sürdürülebilir kalkınma stratejilerini içeren 19 kazanım olduğu tespit edilmiştir. Kazanım sayısının en fazla 5. ve 7. sınıflarda; en az 6. sınıfta olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Yapıcı’nın (2003) ders programlarındaki çevre ile ilgili konuların, sürdürülebilir kalkınma düşüncesini yeni yetişen nesillere aktarmada yetersiz olduğu tespitini

desteklemektedir. Araştırma kapsamında incelenen programda yer alan kazanımlar çoğunlukla bilgiyi sorgulama, bilgiyi sunma ve davranış kazandırma; bir kısmı ise bilgi oluşturmaya yöneliktir.

Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde incelenen kazanımlar en çok “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında yer almakta, bu öğrenme alanını “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı takip etmektedir. Kaya ve Tomal (2011) çalışmasında 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında (6. ve 7. sınıf) sürdürülebilir kalkınma eğitimi yönelik kazanımların “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında yoğunlaşırken, diğer öğrenme alanlarının bu konuda yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Benzer bir çalışmada ise, Coğrafya dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin kazanımlara en çok “Çevre ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği saptanmıştır (Demirbaş, 2011). Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde incelenen kazanımların genellikle insan, yer ve çevre etkileşimini tanıma, kaynaklara önem verme, dünyanın gündemini takip etme odaklı öğrenme alanlarında yer aldığı söylenebilir.

Programda Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kapsamında başlıca iklim değişikliği ve temiz enerji, sürdürülebilir tüketim ve üretim ile sosyal bütünleşme, nüfus ve göç konularına yönelik kazanımların yer aldığı görülmektedir. Sürdürülebilir ulaşım ile ilişkili kazanımların yer almadığı görülmektedir. Bunun sebebi İlkokul 4.sınıf Trafik Güvenliği dersi kapsamında sürdürülebilir ulaşım boyutunun ele alınması olabilir.

“İklim değişikliği ve temiz enerji” boyutuna yönelik olarak iklimin önemi ve iklimin insan davranışlarına etkisi, iklim özellikleri, kaynakların ülke ekonomisindeki yeri ve önemi, yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların önemi kazanımlarda yer almaktadır. “Sürdürülebilir tüketim ve üretim” boyutu ile ilgili genellikle kaynakların sınırlılığı, bilinçli tüketici davranışları, ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin analiz edilmesi, kaynaklar tüketilirken canlı yaşamının dikkate alınması gerektiği kazanımlarda yer almaktadır. “Sosyal bütünleşme, nüfus ve göç” boyutu bağlamında yaşadığı yerin nüfus özellikleri, nüfus ve yerleşme, nüfusun dağılışı ve göç olgusu kazanımlarda yer almaktadır. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde yer alan boyutlara farklı disiplinlerin öğretim programında yer verilmediği ya da çok az yer verildiği görülmektedir (Tanrıverdi, 2009; Ateş, 2019).

Özetle, sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında sürdürülebilir kalkınmaya yer verilerek, konunun önemine dikkat çekilmekte ve konuya ilişkin farkındalık oluşturmak hedeflemiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

Öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejilerine ilişkin kazanımlara sınıf seviyesine ve öğrenme alanları açısından orantılı şekilde daha fazla yer verilebilir.

Öğretim programında sürdürülebilir kalkınma stratejilerine ilişkin kazanımların kazandırılmasına yönelik etkinliklere yer verilebilir.

Sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından sosyal bilgiler öğretim programının şekil bulunduğu ders kitapları incelenebilir.

Disiplinler arası bir yaklaşımda farklı öğretim programları da sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, H. (2019). Fen bilimleri dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından analizi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1),101-127.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 559-569.
- Bruntland, G. (1987). *Our common future: The world commission on environment and development*, Oxford, Oxford University Press.
- Council Of The European Union. (2006). “Commission report Brussels”. <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010917%202006%20INIT> 25.09.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Demirbaş, Ö. Ç. (2011). Coğrafya dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 596-615.
- Haan, G. & Harenberg, D. (1999). *Bildung für nachhaltige entwicklung*. Materialien zur Bildungsplanung und zur Forschungsförderung, Heft 72. Bonn: Bund-Länder-Kommission.
- Göteborg European Council (2001). Presidency Conclusions. [Online] Retrieved on 15-17 July 2007, http://aei.pitt.edu/43342/1/Goteborg_2001.pdf adresinden 25.12.2019 tarihinde erişildi.
- Kaya, M. F., ve Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-65.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19-33.
- Koçoğlu, E. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler kavramına ilişkin imgesel algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(3), 107-126.
- McKenzie, S. (2004). Social sustainability: Towards some definitions. Hawke Research Institute Working Paper Series, No:27.
- McKeown, R. (2002). Progress has been made in education for sustainable development. *Applied Environmental Education and Communication*, 1, 21–23.
- MEB, (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6. ve 7. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Sağdıç, A. ve Şahin, E. (2015). Sürdürülebilir kalkınma eğitimiye yönelik inançlar: Ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 161-180.

- Pisani, J. A. (2006). Sustainable development- Historical roots of concept. *Environmental Sciences*, 3(2), 83-96.
- Summers, M., Childs, A., and Corney, G. (2005). Education for sustainable development in initial teacher training: Issues for interdisciplinary collaboration. *Environ-mental Education Research*, 11(5), 623-647.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34 (151), 89-103.
- Yapıcı, M. (2003). Sürdürülebilir kalkınma ve eğitim. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 223-230.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Genişletilmiş 10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development, <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development> adresine 26.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- UNESCO. (2005). United Nations decade of education for sustainable development 2005-2014. International implementation scheme. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139937> adresine 25.10.2019 tarihinde erişilmiştir.